

Bekâretin Korunması Adına Erkek Benzeri Olmak ve Tanrı'nın Kadına Lütfu 'Sakal': Azize Wilgefortis (Virgo Fortis) Kültü ve İkonografik Zemini

Impersonating a Male with a "Beard" in the Protection of Virginity as God's Grace to Women: The Cult of Saint Wilgefortis (Virgo Fortis) and its Iconographic Background

Işık Eflan Tınaz¹

¹(Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: I.E.T. 0000-0002-9755-3140

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Işık Eflan Tınaz,
İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta: eflant@gmail.com

Başvuru/Submitted: 20.01.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested: 25.04.2022
Son Revizyon/Last Revision Received: 25.04.2022
Kabul/Accepted: 13.05.2022
Online Yayın/Published Online: 23.05.2022

Atf/Citation: Tınaz, Işık Eflan, "Bekâretin Korunması Adına Erkek Benzeri Olmak ve Tanrı'nın Kadına Lütfu 'Sakal': Azize Wilgefortis (Virgo Fortis) Kültü ve İkonografik Zeminini". *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 31 (2022), 489-513.
<https://doi.org/10.26650/sty.2022.1060957>

Öz

Bu makale, bekâretin korunması hususunda, Tanrı tarafından kendisine erkek benzeri yüz kılları verilmiş, çarımha gerilmiş ve bu yolla adanmışlığın sembolü haline gelmiş Azize Wilgefortis'in ikonografik gelişim sürecini ele almaktadır. Azizenin hayat hikâyesinin en eski kayıtlarının 12. yüzyıla tarihlendiği ve kültürün ise 13. yüzyıl içinde gelişim gösterdiği bilinmektedir. Fransa, Almanya, Hollanda ve İspanya topraklarında adı ve hayat hikâyesi detayları değişkenlik gösterse de kültür yaklaşık üç yüz yıl sürmüştür. Buna karşılık 16. yüzyılda yapılan eleştiriler ile bu ikonografik düzenlemenin ve dahi Azize'nin gerçek şahsiyetinin meşruluğu sorgulanmaya başlanmıştır. Volto Santo Haçı temsilleri ile olan kuşkusuz benzerlikleri nedeniyle 1969 yılında Katolik Kilisesi tarafından azizler takviminden çıkarılmıştır. Bu makale, yorumlar arasında bir seçim yapmaksızın, her bir tezi inceleyerek, kültürün yükseldiği 13.-15. yüzyıl arası Güney Avrupa coğrafyasındaki temsillerin kökenine inmeyi amaçlamaktadır. Çarımhtaki sakallı bakire Azize Wilgefortis, ister gerçek ister gerçek dışı olsun, belirli kültürlerde adanmışlık sembolüne dönüşen bir hagiografik varlık içermesi, temsillerin üretiminin ve ikonografik düzenlemesinin ilerleme gösteriyor olması açısından metodolojik olarak ele alınması gereken bir tasarımdır.

Anahtar kelimeler: Azize Wilgefortis, Azize Kümmernis, Volto Santo, Ortaçağ Sanatı, İkonografi

ABSTRACT

This study investigates the iconographic process of Saint Wilgefortis (the bearded virgin on the cross) who was given male-like facial hair by God, for the protection of virginity, was crucified and became a symbol of devotion. The oldest known record of this Saint, dates back to the 12th century after which her cult emerged in the 13th century. Although her name details of her life include certain differences in France, Germany, Netherlands, and Spain, her cult lasted for approximately three hundred years. On the other hand, due to the criticism

and emerged in the 16th century, the legitimacy of this iconographic arrangement and the actual personality of the Saint herself began to be questioned. Moreover, due to its undoubted similarities with the representations of Volto Santo Cross, she was removed from the canonist calendar by the Catholic Church in 1969. Thus, this study also examines each argument, without choosing between the interpretations, and focusing on the origins of the representations in Southern Europe where the cult emerged, between the 13th and 15th centuries. Overall, Saint Wilgefortis, regardless of whether she was fictitious or real, should be methodologically considered, especially in terms of the representations showing the iconographic progress, and in terms of containing a hagiographic entity which has become a symbol of devotion in certain cultures.

Keywords: Saint Wilgefortis, Saint Kummernis, Volto Santo, Medieval Art, Iconography

EXTENDED ABSTRACT

In 12th century Europe, the representation of the virgin on the cross with a beard given by God (for the protection of virginity) was generally accepted by the European people. This was due to the philosophical and theological culture of the Middle Ages which did not give much weight to women. However, this was the same period in which the understanding of the Brides of Christ (which shows the contrast between pleasure and regret and lust and chastity), and the recurring theme of disguise in the 4th-century theologian Pelagius legend were discussed. At that time, the idea of a bearded virgin seemed to have opened the door to Sainthood, since it highlighted both the representation of devotion and the fact that such obedience is sealed with a symbol of masculinity. Meanwhile, various religious and mythological texts include many names of women who aimed to be accepted, to prove their power, or to disguise themselves as men in order to avoid being persecuted.

Information about Ishtar (20th century BC) with a beard in Babylonian and Assyrian sources, the bearded Aphrodite (Aphrodite) in the Cyprus Aphrodite cult, and Hatshepsut (15th century BC) with her portable beard to legitimize the pharaohs, are the main examples of women impersonating men during pre-Christian times. Interestingly, while Ishtar and Aphrodite were expressing the dualism of the universe as an androgyne, Hatshepsut chose masculinity, which represented the necessity of power.

In Christian hagiography, along with Saint Thecla (1st century), Saint Margaret- Pelagius (4th century), Saint Eugene (7th century), and Saint Galla (6th century) of Rome all of whom disguised themselves as men and lived monastic lives, Saint Wilgefortis, constitutes a different state of transformation, one shaped by the grace of God. In other words, the beard given to her was a blessing. However, also what caused her to be crucified, since she was accused of witchcraft. Previous studies of Wilgefortis representations on a cross, with women's clothes and beards, have revealed three different perspectives. First, she was a fictional character who was realized as an actual person in the representation of Lucca Volto Santo. The second interpretation does not consider her actual existence, but sees her as a symbol of the duality of Christ. As for the third interpretation she was a real person who became a martyr.

Although there are different opinions regarding the dates of the Saint's life, the most specific source indicates that she was crucified in 1139 at Lusitania, Castralevca (the region in the

southwestern part of the Iberian Peninsula). However the fact that this legend is not included in the Golden Legend index, indicates that the cult emerged after the 13th century. Next, there is the 16th-century Martyrologium Romanum index which is the oldest text containing a more detailed life story of the Saint. Accordingly, Saint Wilgefortis was Portuguese, in her quest for faith and chastity, she triumphed on the cross. Interestingly, there is no mention of a beard. Then, there is the Acta Sanctorum, in which her entire life narrative and legend appear. According to legend, Wilgefortis, the daughter of the King of Portugal, was asked to be married to the King of Sicilia. Yet, the Princess wanted to continue her vow of chastity and refused this arranged marriage. She begged God after which she received a long beard. Due to her appearance, the marriage did not occur and she was punished by being crucified (because she was accused of witchcraft, according to some sources). Finally, the Church of Siguenza blessed her with the name Liberata and proclaimed her the patron Saint of the city. The first explanation of how she was iconographically represented can also be found in the Acta Sanctorum. Here the Saint is depicted on a cross, with a long tunic, a beard, and a crown with a veil. One of her shoes has fallen off as a pitiful violinist prays toward her.

After the 16th century, criticism and questioning of the legends of Wilgefortis increased. For example in 1628, the Spaniard Ramirez de Prado questioned the origin of this mysterious cult, legend, and iconographic representation. Over time, such criticism progressed until the Saint's removal from the calendar of Saints in 1969. Accordingly, her iconography, which owes its origin to a mere accident, was found to be nothing but myth about a bearded virgin, inspired by the best-known example of a Byzantine production of the Volto Santo design. Charles Cahier, French theologian and author, stated that the reason why it is confused with the Luca cross is not a translation error, but the fact that the eastern robe was seen as women's clothing. He also argued that this version of the Volto Santo, that is, the idea of being like a woman, could have created a scandalous counter God. In order to prevent this, an image of a faithful martyr woman was introduced. Conversely, Louis Réau, French historian and art historian, argued that Wilgefortis, a popular interpretation of the Volto Santo, (originating from a Byzantine cross design), is actually the feminine double of the Lucca Messiah.

In this regard, Hippolyte Delehaye, Belgian academician, stated that "the homage to Wilgefortis was made directly to Jesus, because she was revered as the Cross of Luca before her interpretation of being a woman," and this was the reason the cult maintained longevity in Southern Europe, even though it was known as a fictional story.

In sum, although her name has been removed from the Saints list and from the newly arranged martyrdom list, the story of Saint Wilgefortis has become a part of common culture. Her image has also come to symbolize devotion, obedience, and martyrism. Therefore, the image of Saint Wilgefortis, and its various iconographic interpretations, is worth considering more comprehensively in the field of art history.

Giriş

“Bir kadın gebe kalmak ve doğurmak için var olduğu sürece, erkekte bedende olduğu kadar ruhta da farklıdır. Fakat Mesih’e herkesten çok hizmet ederse işte o zaman kadın olmayı bırakacak ve erkek olarak adlandırılacaktır.”¹
Aziz Jerome,² Efesliler İçin Mektup Üzerine Yorum, III:5

12. yüzyıl Avrupa coğrafyasında, bekâretin korunması adına Tanrı tarafından verilmiş bir sakala sahip, çarımhta gösterilen bakire temsili ile karşılaşmak çok da şaşırtıcı değildir. Ortaçağ’ın felsefi ve teolojik kültürü, kadınlara çok fazla yer vermez.³ Fakat buna karşılık aynı dönem *Mesih’in Gelinleri* kavrayışının aktif olduğu,⁴ 4.yüzyıl teoloğu Pelagius⁵ efsanelerinin içindeki zevk ve pişmanlık, şehvet ve iffet arasındaki zıtlığa yoğunlaşılan ve sürekli tekrar eden kılık değiştirme temasının ele alındığı bir dönemdir.⁶ Bu noktada sakallı bir bakire fikri hem adanmışlığın temsilini içermesi hem de bu itaatin bir erkeklik sembolü ile mühürlenmiş olması özelliği ile Azizeliğin kapısını açan önemli bir faktör gibi görünmektedir. Bir kadının kabul görmesi, iktidarını ispat edebilmesi yahut sadece saldırılardan kurtulmak için erkek kılığına girmesi ile ilgili olarak dini ve mitolojik metinler birçok isimden bahseder. Babil ve Asur kaynaklarındaki sakalları olan İştâr (MÖ. 2. binyıl).⁷, Kıbrıs Afrodit kültü içindeki sakallı Afrodit (Afrodios)⁸, firavunluğunu meşrulaştırmak adına takma sakal takan Hatşepsut (MÖ. 15.yüzyıl)⁹ bilgileri, Hristiyanlık öncesinden itibaren erkek gibi olmak üzerine iki farklı yorumu içermektedir. İştâr ve Afrodit birer *androgyn*e olarak evrenin düalizmini ifade ederken, Hatşepsut, iktidarın gerekliliği olan erkekliği seçmiş ve bunu bir sakal ile ifade etmiştir.

Hristiyan Hagiografisi içindeki, Azize Thekla (1.yüzyıl), Azize Margaret-Palagius (4.yüzyıl) Azize Eugene (7.yüzyıl) ve Romalı Azize Galla (6.yüzyıl)¹⁰ gibi, erkek kılığına girerek manastır

- 1 Karen Amstrong, “The Acts Of Paul And Thecla”, *Feminist Theology: A Reader*, ed. Ann Loades, (Westminster John Knox Press,1990), 87.
- 2 Aziz Jerome (Aziz Hieronymus), 347-420. Kilise Babası, Teolog, Tarihçi ve Kilise Doktoru (1298 yılında Papa 8. Bonifacius tarafından Kilise Doktoru ilan edilmiştir.)
- 3 Claudio Fiocchi, “Aydın Kadınlar”, *Ortaçağ; Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 312.
- 4 Ilse E. Friesen, *The Female Crucifix: Images Of Saint Wilgefortis Since The Middle Ages*, (Waterloo: Wilfrid Laurier Univ. Press, 2001), 20.
- 5 Ayrıntılı bilgi için bkz: Myres, J. N. L. “Pelagius and the End of Roman Rule in Britain.” *JRS-Journal of Roman Studies*, 50,1-2 (1960): 21–36. doi:10.2307/298284.
- 6 Père Hippolyte Delehaye, *The Legends of the Saints: An Introduction to Hagiography, S.J., Bollandist*, çev. V. M. Crawford, (1961), 205.
- 7 Morris Jastrow, “The Bearded Venus.” *Revue Archéologique*, 17, (1911), 271. Erişim 20.01.2022. <http://www.jstor.org/stable/41021741>. Burada İştâr kültürünün merkezlerinden biri olan Ninaveh tapınağındaki adına yazılmış bir ilahide; “*Tanrı Ashur benzeri sakalları vardı*” denmektedir.
- 8 Jastrow, “The Bearded Venus”, 282. *Buna göre, 4.yüzyıla ait Macrobius metinde şöyle yazar; “ Bu Kıbrıs’ta bulunan sakallı Venüs heykeli, bedenlen kadındır ancak bir erkek karakteristiğindedir. Buradakiler O’nun hem kadın hem erkek olduğuna inanırlar ve Aristoteles ona Afrodisius der.”*
- 9 Anneke Bart, “Ancient Egypt-Hatshesut (Maatkare), *Saint Louis University Digital Archive*, (2007). Erişim 20.01.2022. <https://mathstat.slu.edu/~bart/egyptianhtml/kings%20and%20Queens/Hatshesut.html>
- 10 Acta Sanctorum, Kasım, 3, 147-163.

hayatında var olan bakire martirlerin yanında, Azize Wilgefortis, oldukça farklı bir yer teşkil eder. Diğerlerinin kendi seçimleri ile şekillenen ve kişinin kontrolünde olan bu biçim değiştirme hadisesi, Wilgefortis'e Tanrı'dan gelen bir *lütuf* sayesinde gerçekleşmiştir. Ona verilen sakal bir lütuftur ve çarpmıha gerilmesine de bu neden olur, zira büyüçülükle suçlanmıştır. Bir çarpmıhta, kadın kıyafetleri ve sakalı ile gösterilen Wilgefortis temsilleri ile ilgili çalışmalar, üç farklı bakış açısını ortaya koyar. Bunlardan ilki, Lucca Volto Santo temsildeki belirli bir tuhaflığın yeniden yorumlanması ile ortaya atılan, gerçek bir varoluşun atfedildiği hayali bir şahsiyet oluşu yorumu, ikincisi şahsiyeti gerçek bir varoluş içinde ele almayan fakat Mesih'in dualitesinin sembolü olduğu yorumu ve son olarak da şahsiyetin gerçek bir kimliği olduğu ve yaşanmış bir martirlik hikâyesi olduğu yorumudur.

Seçilmiş Cinsiyet

*“Kadınlar erkek giysisi, erkekler de kadın giysisi giymesin.
Tanrınız Rab, bu gibi şeyleri yapanlardan tiksindir.”
Tesniye, 22:5*

1275 yılı Genoa Başpiskoposu Jacobus de Voragine (1230-1298) tarafından yazılan *Altın Efsane* metni, bekâret yeminleri ve adanmışlıkları adına cinsiyetlerini gizleyerek, erkek kılığına giren ve manastırda bir rahip olarak senelerce hizmet veren Azizelerden bahsetmektedir. Azize Marguerite, (4.yüzyıl) ailesi tarafından evlendirilmek istenir fakat evliliğin sonrasında yaşanacak olan *acılardan* korkarak bekâret yemini eder, saçlarını keser ve erkek gibi giyinip düğün günü kaçarak bir manastıra sığınır. Adını Pelagius olarak değiştirdikten sonra burada bir keşiş hayatı sürmeye başlar. Kadınları daha doğru anlayabileceğini düşündüğü için rahibelerin başındaki rahip olarak görev alması, onun bu rahibelerden birini hamile bıraktığına dair suçlamaya uğramasına neden olur, zira bu yolla metinde, rahibelerden bir kaçının manastır kurallarına uymadığı da vurgulanmıştır. Hapse atılır ve yazdığı son mektubunda durumunu itiraf etmesine rağmen idamdan kurtulamaz. Öldüğünde durumu anlaşılır ve büyük bir coşkuyla onun itaati ve suçsuzluğu kutlanır.¹¹ Bir diğer anlatı ise Azize Egéne (Marin) ile ilişkilidir. İskenderiye Dükü'nün kızı olan genç kız, iki hizmetçisi ile birlikte düğün öncesi evinden kaçır ve erkek kılığında bir manastıra girer. Benzer bir suçlama ile zina yaptığı gerekçesi ile idam edilir ve kadın olduğu öldükten sonra anlaşılır, azize ilan edilir.¹² Fakat belki de, bir cinsiyetin, bir diğeri yararına tersine çevrilmesine dair, erkek benzeri olmanın onurlandırıldığı en çarpıcı örnek Azize Thekla örneğidir. Bekâret adına kılık değiştirerek¹³, Hristiyanlığın ilk

11 Jacobus de Voragine, *The Golden Legend*, çev. William Caxton, 5, (Cambridge: Cambridge University Press, 1914), 113.

12 Jacobus de Voragine, *The Golden Legend*, 2, 68.

13 Gina Lea Christ, “The Thecla Narr The Thecla Narrative: Gender, Eschat, Eschatology, and Divine Patronage in Second Century Social-Sexual Identity”, (Yüksek Lisans Tezi, Saint Catherine University, Teoloji Anabilim Dalı, Minnesota, 2013), 40, erişim 20.01.2022.

https://sophia.stkate.edu/ma_theology/3/?utm_source=sophia.stkate.edu%2Fma_theology%2F3&utm_

yüzyıllarında çileciliğın değerini yücelten ve kadın çileciliğının tanımını sunan Azize Thekla, kadının manastırdaki yaşamını sunan ilk örnek olmuştur. Kadın olmasının ona acıdan başka bir şey getirmediğini, çeşitli saldırılar ve aşığılanmalarla öğrendikten sonra erkek kılığına girerek Havari Aziz Paulus'un öğrencisi olur.¹⁴

Bahsedilen azizelerin, görünüşlerini değiştirirken ne tür bir yol izlediklerini bilemiyoruz, giysilerin değiştirilmesinin dışında bir uygulama yapıp yapmadıklarına dair bir açıklama mevcut değil. Ancak öyle görünüyor ki, erkek benzeri görünmenin belki de en belirgin ifadesi, sakal ya da beden kılına sahip olmaktır. Bir kadının bekâretinin beden ya da yüz kılı ile korunmaya alınması durumu, doğrudan kadınlığın reddinin temsilidir.

Benzer bir noktada, 1596–1665 tarihleri arasında Heribert Rosweyde ve Jean Bolland gibi Bollandistsler tarafından kaleme alınan ve tüm azizlerin hayat hikâyelerini içeren Acta Sanctorum metninde, Avılalı Azize Paula (3.yüzyıl) hayat hikâyesinde, sakal teması doğrudan bekâret ile ilişkilidir.¹⁵ Buna göre, Papa Gregorius Magnus (540-604) tarafından bir vaaz sırasında anlatıldığı ifade edilen hikâyede, kadın, yeniden evlenmeyi kabul etmezse, sakallarının çıkması korkusu ile tehdit edilir. Tanrı tarafından kendisine bir sakal yahut herhangi bir vücut kılı lütfedilmez ancak inancına olan itaatının sonucunda idam edilir. Erkek benzeri olmanın, bir kadın için korku ve tehdit ögesi şeklinde sunulması açısından çarpıcı bir örnektir nitekim bu erkek benzeri olma durumu hali hazırda meşru olmamakla birlikte olumlanmış bir durum gibi de görünmektedir. Öyle ki, 4. yüzyıl teoloğu ve Latin Kilise Babası Aziz Ambrose, bir kadının kadınlığından vazgeçerek erkek benzeri olması durumunu olumlayan bir söyleme sahiptir;

“Kadın olduğuna ve cinsiyeti ile kimliklendirilmesi gerektiğine inanmayan, buna karşılık erkeklığın kusursuz devamlılığına ve İsa'nın yetişkinlik ölçütlerine inanan kadın, cinsiyetinden, gençliğin kışkırtıcılığından ve yaşlılığın boşboğazlığından kurtulmuş olur.”¹⁶

Seçilmeyen Kadınlık

İncil yazarları ve sonrasında Kilise Babaları döneminden itibaren kadınların toplum içindeki yeri kısıtlamalar, engellemeler ve yasaklar çerçevesinde tasarlanmıştır. Aziz Paulus'un söylemleri dâhilinde ilerleyen bu bakış açısı, kadınlara erkekler ile eşit eğitim fırsatını kesinlikle vermediği gibi, birçok açıdan da onları eleştirmektedir. Nitekim kadınlar, Âdem'den

medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages Ayrıca bkz: Anne Jensen, *Thecla-die Apostolin: Ein Apokrypher Text Neu Entdeckt* (Freiburg:Herder, 1995) 100-116. Ayrıca bkz: “The Acts of Paul and Thecla”, çev. Jeremiah Jones, erişim. 20.01.2022: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/anf08.vii.xxvi.html> Azize'nin erkek kıyafetleri giymiş olduğu ve saçlarını kesmiş olduğu bilgisi mevcuttur. Jensen, erkek kıyafeti giyilmesi hadisesinin, asetik kültür içinde herkesin aynı kıyafeti giyesi noktasında uygulanma gelmiş bir durum olduğunu işaret eder.

14 Frédérique Villemur, “Saintes Et Travesties Du Moyen Âge”, *Clio; Histoire, Femmes Et Sociétés*, (1999), 3.

15 Great Gregory, *Dialogues* 4,13, erişim 20.01.2022:

https://www.tertullian.org/fathers/gregory_04_dialogues_book4.htm#C13 Ayrıca bkz: Acta Sanctorum, Şubat, 3,174.

16 Armstrong, “The Acts Of Paul And Thecla”, 87.

İtibaren var olan günah anlamını taşıyan *asli günah*¹⁷ içindeki Havva'nın rolü nedeniyle erdemsizdirler, sahip oldukları akıl erkeklerin aklından aşağı düzeydedir, zayıf ve dönektirler.¹⁸

Bu aşamada Aziz Paulus , 1. Korintoslular 14: 34-35 'de

“Kadınlar cemaat toplantılarında ulu orta konuşmasınlar; herkes gibi sakın olsunlar. Tevrat'ın da dediği gibi, cemaatin nizamına uysunlar. Öğrenmek istedikleri bir şey varsa, evde kocalarına sorsunlar. Çünkü yüksek sesle konuşup toplantının düzenini bozmak ayıptır” diyerek, kadınların düzeni bozan bir tutum içinde olduklarını ve özellikle de eğitimlerinin kocaları tarafından yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Kadının toplum içindeki konumuna dair diğer söylemleri ise birbirinden farklı eleştiriler içermektedir.

“Kadın başını açarsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tamamen kazınması ayıpsa, başını örtün. Erkek başını örtmemeli; o, Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır.”

1. Korintoslular, 1: 6-9

“Ey kadınlar; Rab'be bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun.”

Efesliler, 5:22

Birçok noktada Aziz Paulus 'un kadına dair olumsuz bir duruşu olduğu sonucuna varılabilir. Ancak aslında söylemlerinin her biri bedensel gerçeklik ile ilişkilidir. Kadın beden ile ilişkili bir varlık anlamı içerirken, erkek ruhsal bir noktaya konumlandırılmıştır. Bu noktada, Galatyalılar, 3:28'de *“Artık ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi ayrımı var. Hepiniz Mesih İsa'da birsiniz.”* diyerek aslında kadının toplumdaki konumunun bedeni ve aklı ile ilişkili olduğunu ancak ruhta herkesin eşit olduğunu işaret etmiştir. Kadının bedeni, erkeğin ruhsallığını tehdit eder ve kadın ancak kadınlığından sıyrılarak saf bir noktaya gelebilir. 4.yüzyılda Kutsal Kitap'ın Latince çevirisini üstlenmiş ve Vulgata metnini oluşturmuş Aziz Jerome (Aziz Hieronymus, 347-420) ise Aziz Paulus kadar dengeli bir düşünceye sahip değildir. Öyle görünüyor ki, zaten görece negatif olan konumlandırılışı, daha da öteye taşımıştır.

Jane Barr, editörlüğünü Janet Martin Soskice'in yaptığı *After Eve* kitabındaki *“The Influence Of Saint Jerome On Medieval Attitudes”* (1990) makalesinde Aziz Jerome'un Vulgata metninde, İbranice ve Latince arasındaki bazı farklılıkları tespit etmiş ve ele almıştır. Buna göre, Aziz Jerome, Tekvin 34:3'de İbranice olarak ifade edilen *“kızın kalbine konuştu”* ifadesini *“kızı tatlı sözlerle rahatlattı”* şeklinde çevirerek, kızın kalbine konuşma eyleminin etkisinin azaltmış olur.¹⁹ Barr, aynı metinde daha çarpıcı olarak, Tekvin 38:24'de *“işte çocuk taşıyan kadın*

17 Günay Tümer, *“Asli Günah”*, TDV İslam Ansiklopedisi, 3, (İstanbul: Türkiye Diyanet İşleri Yayınları, 1991), 496.

18 Fiocchi, *“Aydın Kadınlar”*, 312. Ayrıca bkz: Alixe Bovey, *“Women In Medieval Society”*, *University Of Kent, The Courtauld Institute of Art, British Library Articles*, 2015

19 Jane Barr, *“The Influence Of Saint Jerome On Medieval Attitudes”*, *After Eve*, haz. Janet Martin Soskice, (Marshall Pickering, 1990), 92. Ayrıca bkz: Jane Barr *“The Vulgate Genesis and Jerome's Attitudes to Women”*,

geliyor” ifadesinin, “*işte zinalı kadın*” olarak çevrildiğini tespit etmiş, böylelikle Jerome’un kadın cinsiyeti karşısında tikslenme duygusu ile hareket ettiği sonucuna varmıştır.²⁰ Nitekim, *Jerome’un Mektupları* metni de benzer bir bakış açısını taşımaktadır. Kadın burada, özellikle 1:4’de “*zayıf cins*” olarak tanımlanmıştır.²¹ 22. Mektup (Eustochium’a mektup) metninin 2. bölümünde ise, “*evliliğin, hamilelik, ağlayan bebekler, rakibinin işkenceleri, kocanın ilgisini sabit tutma çabası, bütün kutsamaların ölmesi ya da en azından kısa sürmesi gibi sakıncaları*” olduğunu ifade etmiştir.²² Bu ve buna benzer kültürel kodlar içeren bir ortamda, bekâretin korunması mutlaklıdır. Havva ile başlayan günahkâr durum Meryem ile temizlenmiş, aksi durumlarda evlilik dahi ahlaksızlık boyutunda yorumlanmıştır. Nitekim *kutsamanın bitişi* olarak gördüğü evlilik içine Jerome’un yerleştirdiği *rakipler* de dikkat çekicidir.

Imitatio Christi

*“Wigefortis’e kalbi ve beyniyle bakanlar sadece bir bakireden
ziyade aslında İsa’nın kendisini görürler.”
Usuard Martirologium, Jacques Bouillart, 1718.²³*

Hristiyanlık, beden ve ruhun farklı iki kavram olarak ele alındığı bir temele dayanmaktadır. Platoncu bir yaklaşımla beden dünyaya, ruh Tanrı’ya aittir.²⁴ Din içindeki tüm doktrinler, *İsa benzeri* bir hayat sürmek üzerine inşa edilmiştir. İsa’nın dünyevilikten uzak, ilahlılığa yakın olma doktrini, günaha dair yorumların şekillenmesinde önemli rol oynamış, nitekim Augustinus (354-430), felsefesini ilahi doğrulardan (*aversio*) uzaklaşıp dünya malına (*conversio*) yönelmenin günah kabul edildiği zemini üzerine kurmuştur.²⁵ Böylelikle doğuda hâkim olan *asketizm*²⁶ ve çilecilik formundaki ibadet şekli ortaya çıkmış olur. 12. yüzyıl, özellikle çileciliğin, seküler olandan uzaklaşma eyleminin, dindarlığın, adanmışlığın ve tövbenin, Fransisken tarikatının²⁷

Studia, Patristica, 18, (Oxford-New York: Pergamon Press,1982), OTWSA 20/21 (Pretoria, 1982), 1-20.

20 Barr, “The Influence Of Saint Jerome On Medieval Attitudes”, 93.

21 Letters Of Saint Jerome, 1, “to Innocent”, 4, erişim 20.01.2022 <https://www.newadvent.org/fathers/3001.htm>

22 Letters Of Saint Jerome, 22, “to Eustochium”, 2.

23 David Williams, *Deformed Discourse: The Function Of The Monster in Mediaeval Thought And Literature*, McGill-Queen’s Press – MQUP, (1999), 320.

24 Mustafa Kaya, “Platon’un Ruh Kuramı” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15,1, (Afyon: 2013), 173.

25 Carla Casagrande, “Günah ve Felsefe”, *Ortaçağ; Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 317.

26 Asketizm, ruhun manevi kötülüklerden arındırılması amacıyla, meşru şeylerden dahi feragat edip, dünyadan el etek çekerek günahlardan uzak durma hedefi; mistisizm ise, bu yaşam şeklinde Tanrı’nın sevgisine ulaşmayı ve ruhun Tanrı ile birleşmesini gaye edinen bir çaba olarak kabul edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Walter O. Kaelber, “Asceticism”, *Encyclopedia of Religion*, 2, 1, (Detroit. Thomson/Gale, 2005), 526.

27 “1221 yılında Assisi’de düzenlenen tüzük ile Papa III. Honorius’un yazılı onayını almayı başarmıştır. İnsanlar, yaşadığı lüks hayatı terk ederek inzivaya çekilen ve “Kutsal İncil’in öngördüğü modele uygun bir yaşam sürme” ilhamı alan Francis’in etrafında insanlar toplanmaya başlamış ve kurucusu daha hayattayken tarikatın üç halkası da oluşmuştur. Erkek tarikat üyeleri (Lesser Brothers veya Friars Minor), kadın tarikat üyeleri ve kadın veya erkek günah çıkarıp tövbe eden ve toplum içinde yaşamlarını sürdüren üyeler. Tarikat üyeleri, büyük oranda, bir

kurucusu Assisili Aziz Francesco (1181-1226) ve Dominiken tarikatının²⁸ kurucusu Aziz Dominigo de Guzman (1170-1221) yoluyla yeniden yorumlandığı bir dönemdir.²⁹ Yoksulluğa ve tövbekârlığa dayalı ruhani hareketin hâkimiyeti elbette ki beraberinde adanmışlığın merkezîyetçiliğini de getirecektir. Tanrı'nın görünmez etkinliğinin görünür işaretleri olarak kabul edilen *sacramentum* sır, gizem uygulamaları, Tanrı'nın *inayetine*, sonsuz iyiliğine sahip olmak, itaat içinde kalabilmek ve günahattan uzak durmayı mümkün kılmak dolayısıyla inancın temel taşıını oluşturmaktadır.³⁰ Vaftiz, Efkarist/Ökharist (İsa'nın kanı olarak Kutsal Şarap ve İsa'nın bedeni olarak Kutsal Ekmek), Krizmasyon (Kutsal Ruh ile güçlendirme), Tövbü/Barışma, Ruhbanlık, Evlilik (Kilise ile evli olma), Hasta Gizemi (yağ sürme) olarak 7 sacrament belirlenmiştir. İşte bu sacramentlerde belirlenmiş olan evlilik gizemi, aslında isminin tam karşılığı olan erkek ile kadın evliliği ile değil, kilise ile evliliği, yani bekâretin muhafazası kavramlarını içermektedir. 12. yüzyıl başından itibaren, manastırlarda kendisini Tanrı'ya adanmış rahibeler içinde *Mesih'in Gelini* olma durumu ortaya çıkmış, Kilise buna sadece izin vermekle kalmamış, Tanrı ile olan ilişkilerinde daha yaratıcı ve zengin olmaları konusunda destek de vermiştir.³¹

Bu konuda, Hristiyan bakışını en belirgin noktalarda etkilemiş olan metin hiç kuşkusuz ki, Thomas Kempis'in 1418-1427 yılları arasında yazdığı *Imitatio Christi* kitabıdır. Burada İsa benzeri bir hayat yaşamamanın erdemliliği, dünyevi her türlü durumdan uzaklaşarak hem hayat şartlarının İsa'nın önerdiği gibi olmasının gerekliliği hem de İsa'nın acılarına iştirak edilmesinin en önemli nokta olduğu vurgulanmaktadır.³² Metinde geçen anlatımlar, Ortaçağ Avrupası için acının öncelendiği, özellikle haça gerilmenin arzulandığı bu dönemin ilham kaynağı olmuştur.

---

yandan münzevi bir yaşam sürerken, diğer yandan gezici vaizler olarak toplumsal görevlerini de yerine getirmeye çalışan laik insanlardan, yani ruhban sınıfı dışındakilerden oluşan bir grup olarak başlamıştır. Bunlar, yaşam standartlarını en aza indirirler, daimi meskenler edinmezler, bildikleri işleri yaparak veya dilenerek geçimlerini sağlarlardı." Ayrıntılı bilgi için bkz: Muhammet Tarakçı, *Felsefe Ansiklopedisi*, 6, ed. Ahmet Cevzici, (Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2009), 830

- 28 1215-1221 yılları arasında Aziz Dominik'in şekillendirdiği bu tarikat, iki temel prensibi uyumlu bir şekilde bir araya getirmiştir: Düşüncüye dayalı manastır hayatı ve havarilerinkine benzer bir din hizmeti. Düşüncüye dayalı manastır hayatı; fakirlik, ahlaklı olma, itaat, günlük duaların okunması, manastır kurallarına uyma ve kutsal hakikat üzerine sürekli çalışma anlamına gelmektedir. Havarilere benzemek ise, Mesih'in İncil'de anlatılan hayatını taklit etmeyi ve vaazlarla Katolik inancını öğretip savunmayı ifade etmektedir. Dominikenlerin "Düşün ve düşüncelerinin meyvelerini başkalarına ver" şeklindeki düsturları, onların yaşam tarzı ve prensiplerini özetlemektedir. Dominikenlerin görev ve misyonları, toplum içinde fakir bir yaşam sürerken, okumuş şehirli halkın ruhi ihtiyaçlarını karşılamak üzere seyyar din görevlisi olarak çalışmaktı. Avrupa'da yeni kurulmaya başlayan üniversitelerde Dominiken tarikatına mensup kişilerinde görev alması, üniversite geleneği ile tarikat arasında olumlu bir ilişkinin kurulmasına ve bu ilişkinin Avrupa düşünce hayatında etkili olmasına yol açmıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz: Tarakçı, *Felsefe Ansiklopedisi*, 6, 832.
- 29 Errico Cuozzo, "Dine Adanma", *Ortaçağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 243.
- 30 Thomas Michel, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, (İstanbul: Sak Yayıncılık, 2012), 87.
- 31 Friesen, *The Female Crucifix: Images Of Saint Wilgefortis Since The Middle Ages*, 20
- 32 Thomas A Kempis, *The Imitation of Christ*, çev. William Benham, (Project Gutenberg, 1999), 2. 62.

“Tanrı için daha kabul edilebilir, bu dünyada sizin için daha sağlıklı hiçbir şey, Mesih için isteyerek acı çekmekten daha iyi olamaz. Ve eğer sen bunu seçersen, çok sayıda teselli ile tazelenmektense, Mesih için sıkıntı çekmeyi dilemelisin, çünkü o zaman Mesih'e daha çok benzeyeceksin ve tüm azizlere daha uygun olacaksın.”³³

Böylelikle Ortaçağ dindar kadını için, dünyevilikten uzaklaşarak bir münzevi hayata geçiş, bekâretin korunması ve dolayısıyla kadınlıktan feragat, bu feragat ile erkeklığe yaklaştıkça Mesih'in Gelini olmaya da yaklaşmak, İsa'nın acılarına ortak olmayı istemek, hatta bu acıları hissetmek, yaşamak yani *stigmata*³⁴ erişmek, Azize olmanın en kesin yoludur. Femina Virilis/ Virago, yani erkeksi-savaşçı bakireler kavramı en ideal bekâret olarak ifade edilmiştir. Bu yolla, kadın ruhsal anlamda İsa benzeri olabilir, İsa'ya dönüşebilir.³⁵

Wilgefortis ve Bahşedilen Erkeklik

Kurtarılmış, Kederli, Güçlü Bakire Kültü ve ikonografik Yorumlar

Bekâret ve adanmışlık kavramlarının bir araya gelerek, erkek benzeri olma kavrayışının bedenın kıllanması ile birlikte bir bütüne ulaşması tasarımı, 13. yüzyıl içinde gelişmeye başlamış gibi görünmektedir. Öyle ki *Golden Legend* metni Azize Agnes (3.yüzyıl) anlatısı, Tanrı tarafından itaat duası sonrası kadına korunma amaçlı verilen vücut kılı, saç, sakal mitinin ilk örneği gibi görünmektedir Roma valisi tarafından pagan tanrılara kurban vermeyi kabul etmediği için, kendisi kurban olarak sunulmak üzere götürülürken, çıplak olan bedeni uzayan vücut kılları ile tamamen kaplanır.³⁶ Ancak elbette ki sakal ile erkekleşme, itaat ve bekâret bileşenlerinin en belirgin örneği Azize Wilgefortis efsanesidir. Azize'nin en basit şekli ile efsanesi 12. yüzyıl içinde şekillenmeye başlar. Zira Azize'nin yaşamının tarihlenmesinde farklı görüşler olsa da en belirli bulgu, 1139'da Lusitanie, Castraleveca'da (İber Yarımadası'nın güneybatısındaki bölge) çarınıha gerilmiş olduğunu işaret etmektedir.³⁷ Efsanenin *Golden Legend* dizini içinde yer almıyor olması, kültürün 13. yüzyıldan sonra tamamlandığını göstermektedir. Azize'nin daha ayrıntılı hayat hikâyesinin yer aldığı eski metin ise, 16. yüzyıla ait Martyrologium Romanum dizinidir. Buna göre, Azize Portekizlidir ve inancı ve iffeti adına çabalayarak çarınıhta zafere ulaşmıştır.³⁸ Fakat burada sahip olduğu sakaldan bahsedilmez. Tüm hayat anlatısı ve efsanesi en ayrıntılı biçimde Acta Sanctorum metninde karşımıza çıkmaktadır.³⁹ Efsaneye göre, Portekiz kralının kızı olan Wilgefortis, bazı kaynaklarda adının

33 Kempis, *The Imitation of Christ*, 2, 12:14, 62-63

34 Stigmata, Galatyalılar 6:17 de “Bedenimde İsa'nın sahip olduğu yaraları taşıyorum” ifadesi üzerine kurulu olan anlayış, isa'nın çarınıhtaki açılarının insan bedeninde kendiliğinden oluşması anlamını taşıyan, işaretlerdir. Tespit edilebilmiş ilk stigmata olayı Assisili aziz Francis'in stigmatasıdır. Tarakçı, *Felsefe Ansiklopedisi*, 6, 832

35 Friesen, *The Female Crucifix: Images Of Saint Wilgefortis Since The Middle Ages*, 20

36 Jacobus de Voragine, *The Golden Legend*, 2, 109

37 Raymond Castex P., *Sainte Livrade : Étude Historique et Critique Sur Sa Vie, Son Martyre, Ses Reliques et Son Culte*, (Société De Saint-Augustin, Lille, 1890), 80.

38 Martyrologium Romanum, Temmuz 20, E 7, Venetiis Typis Franciscis, N. Pezzana, University Of Toronto, 136. Metin Katolik Kilisesi Papaları arasındaki Papalar 13. Gregory (1572-1585), 7. Urban (1623-1644), 10. Clement (1670-1676), 16. Benedict (1740-1758) tarafından oluşturulmuş ve 1784 de tamamlanmıştır.

39 Acta Sanctorum, 32, Temmuz 5, 50-70 “*De S. Liberata Alias Wilgeforte; Virgine et Martyre*”. erişim 20.01.2022 <https://archive.org/details/actasanctorum32unse/page/n87/mode/2up>

Amaste olduğu belirtilen Scilya Kralı ile evlendirilmek istenir.⁴⁰ Fakat prenses bekâret yeminini devam ettirmek ister ve bu evliliği reddeder. Zorlamalar karşısında Tanrı'ya yalvarır ve Tanrı ona uzun bir sakal bahşeder. Bu görünümlü nedeniyle evliliğin gerçekleşmediği gibi –bazı kaynaklarda büyücülükle suçlandığı için–⁴¹ babası tarafından çarمیha gerilmekle cezalandırılır. Siguenza Kilisesi onu Liberata adı ile kutsar ve şehrin koruyucusu Patron Azize olarak ilan eder.⁴² İkonografik olarak temsillerinin nasıl olduğuna dair ilk açıklama yine Acta Sanctorum'da verilmiştir. Azize burada, uzun bir tunik giymiş olarak, başında bir taç ve tacının üzerinden dökülen bir duvak ile sakallı bir şekilde çarمیhta betimlenmiştir. Azizenin ayaklarındaki ayakkabılarından biri çıkmış ve hemen önüne düşmüştür. Hemen önünde acınacak bir haldeki kemancı ona doğru dua etmektedir.⁴³ Azizenin önünde keman çalan dilenci için farklı anlatımlar mevcuttur. Bir efsane bu kemancının, Azizenin ilk yapılan heykellerinin biri önünde zenginlik ve sağlık için dua ederken heykelin ayağından bir ayakkabının düşmüş olduğu yönündedir. İkinci bir efsane, bu düşen ayakkabı için dilenci onu çalmakla suçlanmış ve daha sonra ikinci ayakkabı da düşünce masumluluğu ispat edilmiştir. Diğer bir anlatımda ise dilenci kemancı Azizeye hayrandır ve önünde dua eder.⁴⁴ Böylece ikonografik düzeni tamamlanmış olur. Azize, sakallı, taçlı, duvaklı, uzun tunikli olarak, tek ayakkabılı, önünde bir kemancı ile temsil edilmeye başlanır.

12. yüzyılda efsanesi ve 13. yüzyılda ikonografik gösterim düzeni tamamen ortaya çıkan Portekizli Bakire Martir Wilgefortis, geleneksel dindarlıktan beslenen hikâyesi 1581 yılı itibarı ile⁴⁵ özellikle İspanya, İtalya, Hollanda, Almanya, Belçika ve Kuzey Fransa köylü halkları arasında artan bir saygıyla karşılanır. Grotesk yapısının izleri hem imajın kendisi hem de isminin coğrafyalara göre farklılık gösteriyor olmasında bulunabilmektedir. Buna göre; Azize, İngiltere'de "Uncumber" "Uncomer", Almanya'da "OntKommer" ya da daha bilindik olarak "Kummernis", Fransa'da "Viergeforte", "Livrade", "Debarras", İtalya'da "Liberata" olarak adlandırılmıştır. İsimlerinin anlamları her coğrafyada farklılık içermektedir. Nitekim Uncumber ve Livrade köklü olan isimleri Serbestlik, Kurtuluş, Sınırsızlık anlamlarını taşıırken, Viergeforte köklü olanlar dişil olan Viegre(bakire) ile eril olan Forte (güçlü) birleşimini sunarak iki cinsiyetlilik kavrayışı içinde Güçlü Bakire anlamlarını taşımaktadır. Kummernis ise Keder anlamını ifade etmektedir.⁴⁶ Böylece isimlerinin anlam katmanları bağlamında Azize, Tanrı tarafından kurtarılmış (Liberata, Livrade, Uncomer, Débarras), çarمیhta acı çeken, kederli (Kummernis) Güçlü Bakire (Virgo Fortis, Wilgefortis) olarak bütün bir anlam bileşkesi sunmaktadır.⁴⁷

40 Castex P., *Sainte Livrade : Étude Historique et Critique Sur Sa Vie, Son Martyre, Ses Reliques et Son Culte*, 77.

41 Gustav Schnürer, Joseph Maria Ritz, "Sankt Kummernis Und Volto Santo. Studien Und Bilder." *Zeitschrift Für Volkskunde*, ed. Fritz Boehm, 4, 42, Berlin: Walter De Gruyter & Co, (1933), 270.

42 P.Ch. Cahier, *Caractéristiques Des Saints Dans L'art Populaire*, 1, (Paris: Librairie Pousielque Frères,1867),121.

43 Louis Réau, *Iconographie De L'art Chrétien; Iconographie Des Saints*. 3, P-Z, (Paris: Presses Universitaires de France,1959),1498. Ayrıca bkz: Acta Sanctorum, 32, Temmuz 5, 69.

44 Castex P., *Sainte Livrade : Étude Historique et Critique Sur Sa Vie, Son Martyre, Ses Reliques et Son Culte*, 77.

45 Castex P., *Sainte Livrade : Étude Historique et Critique Sur Sa Vie, Son Martyre, Ses Reliques et Son Culte*, 64.

46 Williams, *Deformed Discourse: The Function Of The Monster in Mediaeval Thought And Literature*, 309.

47 Villemur, "Saintes Et Travesties Du Moyen Âge", 28.

Azize'ye edilen dualar, evlilikleri korumak,⁴⁸ bebeklikten çocukluğa geçişte bireylerin utangaçlığını gidermek, kadınlara yaşlılığın getirdiği sıkıntıları hafifletmek, tacizci ya da iktidarsız kocalarından kurtulmaları için yardım etmek bağlamlarında düzenlenmiştir. Nitekim Fransızca olan ismi Débaras, içinde “*débarresse moi de ça*” (beni ondan kurtar) cümlesini içeren dua doğrultusunda seçilmiştir.⁴⁹ Azizeye adak olarak karakurbağasının seçilmiş olması, bu hayvanın Ortaçağ'da vajinanın sembolü olması ile açıklanmıştır. Azize'nin bir ayağının ayakkabısız diğerinin ise çıplak olarak gösterimi ise kimliğinde işaret edilen androgyne durumunu sembolize etmektedir.⁵⁰

Tespit edilebilen en erken örnek Almanya Hankensbütte, Isenhagen Manastır Kilisesi, Crypt Şapeli, fresko örneğidir. Ortalama 1350 senesine tarihlenen temsil, Azize'yi çarمیha gerilmiş, sakallı, uzun bir tunik giymiş, tek ayağı çıplak olarak, yanında keman çalan dilenci ve Şapelin banisi olduğu tahmin edilen bir diğer figür ile birlikte betimlenmiştir. **(R.1)**. 1400 yılına tarihlenen Schlossbibliothek in Aschaffenburg Koleksiyonu'nda yer alan Netherlandish dua kitabı, sayfa 49, Aziz Ontkommer (Wilgefortis) minyatürü örneği ise Azizeyi, sakalları ile çarمیhta olarak göstermekte, kemancı ve ayakkabı detayı bulunmamaktadır. Burada bir Fransiskan rahip ile bir kral dua pozisyonunda yer almaktadır. **(R.2)**. Yine en eski örneklerden biri olan 1420 tarihli, Morgan Infancy Cycle imzalı, British Library, Ms. Add. 50.005 Pl. 14 and Figs. 19-20. cat. no. 15 olarak kaydedilmiş saatler kitabında Azize, geleneksel tipolojisi dahilinde güçlü sakallarla ifade edilmiştir. Dağlık yahut kayalık bir arazide sadece çarمیha gerilmiş olarak gösterilen Azizenin, kemancı ve ayakkabı detayları yer almamaktadır. **(R.3)** Benzer bir şekilde, Liège, Bibliothèque de l'Université, Ms. Wittert Koleksiyonu'nda bulunan, 1415 tarihli aynı yazara ait 35 Pl. 13 and Figs. 17-18, cat no. 13 kayıtlı minyatürde, Azize, Aziz Francis, Meccelli Meryem ve Azize Dorothea ile birlikte gösterilmektedir. Burada ön planda Aziz Francis gösterilirken, elinde artibüsü olan yağ kabını tutan ve uzun saçlarıyla belirginleşen Azize Meccelli Meryem, çelenk ya da gül demetleriyle gösterilen Azize Dorothee⁵¹ ve güçlü sakallarıyla vurgulanarak bir haç taşımakta olan Wilgefortis bir arada gösterilmiştir. **(R.4)** Diğer bir örnek Düsseldorf'un eski kentindeki eski Saint Lambertus Kilisesi'nin 1450 tarihli freskidir. **(R.5)** 1470 yılına tarihlenen Lieven van Lathem (1430-1493) ve Simon Morimon (1425-1498) imzalı, Koninklijke Bibliotheek'de muhafaza edilen Trivuzio Book of Hours-KW SMC1-S 136 örneği ise, sakalları ile çarمیhta gösterilen bir kadın olması dışında bahsedilen hiçbir atribüsünü içermemektedir. **(R.6)**. 1470 yılına ait bir diğer örnek ise Book of Hours of Mary of Burgundy, ca., Master of Mary of Burgundy. Codex Vindobonensis 1857, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek kayıtlarındaki minyatürdür. Burada Azize, ormanlık bir alanda, sakalları ve tacı ile uzun bir tunik giymiş olarak, haçta betimlenmiştir. **(R.7)**

48 Réau, *Iconographie De L'art Chrétien; Iconographie Des Saints*, 1344.

49 Williams, *Deformed Discourse: The Function Of The Monster in Mediaeval Thought And Literature*, 311.

50 Williams, *Deformed Discourse: The Function Of The Monster in Mediaeval Thought And Literature*, 316.

51 https://azizler.org/content_letter/d/

15. yüzyıla ait örneklerde çoğunlukla kemancı figürün olmaması, Azizenin kültürünün şekillenmeye başlaması doğrultusunda değerlendirilebilir. Kemancı anlatısı öyle görünüyör ki 15. yüzyıl ve sonrasında Azizenin ikonografik tasarımına dâhil edilmiştir. (Ancak erken tarihli Isenhagen örneği bu konudaki görüşü desteklememektedir. Elbette ki yerinde bir çalışma ile tespitinin yenilenmesi gereksinimi mevcuttur.) 1513 tarihli, Kümmernis ve Eltersdorf Kilisesi'nde efsanesi isimli pano çalışması, aslında Azizenin hayat hikâyesinin dizini içinde gösterimi açısından en erken örnek gibi görünmektedir.⁵² Burada, bir bütün olarak hayatına dair anlatılan her ayrıntı yer almakta ve atribüleri tam olarak belirtilmektedir. Sol üst köşede Azize'nin doğumu, sağ üst köşede Azize'nin babası tarafından evlendirilmek istemesi, sol alt köşede Azize'ye yapılan işkenceler (burada Azize bazı kaynaklarda bahsedildiği üzere yaklaşık 10-11 yaş aralığında gösterilmiştir) ve sağ alt köşede ise Azize'nin Tanrı'ya yalvarması sahneleri yer almaktadır. Merkezde, Azize, sakallı, taçlı, uzun bir tunik giymiş ve çarımha gösterilmiştir. Azize'nin bir ayakkabısının çıkık olması ve önündeki kemancı efsanesi de bu temsile eklenmiştir. Temsilde, İsa'nın çarımha gerilişi sahnelerinde olduğu gibi bir kap yerleştirilmiştir. Kemancının yanında kilise banisi yer almaktadır. **(R.8)**

Azizeyi ve efsanesini meşrulaştıran ve prestij kazandıran belki de en belirgin eser, Londra Westminster manastır Kilisesi VII. Henry şapeli heykel grubundaki yeridir. 1502-1512 yılları arasında tamamlanan şapel, Avrupa'nın, içinde tüm azizlerin yer aldığı en geniş dizine sahip olan Kilisesi olması ile ünlüdür. Sadece Şapel içinde 95 aziz heykelinin bulunduğu bu dizinde Wilgefortis Henry'nin lahdinin sağında, prestijli bir noktada konumlandırılmıştır. Dizide, Azizeler, Martha, Mezdelli Meryem, Dorotheie, Barbara ve Wilgefortis bir arada gösterilmiştir. Burada Wilgefortis, uzun sakalı ile bir haçı taşımakta ve bir kitap okumaktadır. ⁵³ **(R.9)**

Gerçek Bir Varoluşun Atfedildiği Hayali Bir Şahsiyet

Wilgefortis Kültürünün Kökeni Lucca Volto Santo (Lucca'nın Kutsal Yüzü)

16. yüzyıl sonrasında Wilgefortis ile ilgili efsanelerin eleştirilerinde, sorgulamalarında artış görülmekle birlikte temsilin özellikle güney Avrupa coğrafyasında yaygınlaşması ve sanatsal üretimlerin artması devam ediyorken, bu yükselişe karşılık 1628'de İspanyol Ramirez de Prado bu gizemli kültürün, efsanenin ve temsilin ikonografik yapısının kökenini işaret etmiş⁵⁴ ve böylece ileride Azize'nin 1969 yılında Azizler takviminden çıkartılmasına kadar ilerleyecek olan soruna dair yorumunu kaleme almıştır. Buna göre, kökenini bir kazaya borçlu olan Liberata/ Kümmernis/Wilgefortis ikonografisi, bir Bizans üretimi olan Volto Santo (Kutsal Yüz) tasarımının en iyi bilinen örneğinden ilham alınarak yaratılmış sakallı bir bakire kadın mitinden başka bir şey değildir. ⁵⁵

52 Schnürer, Ritz, "Sankt Kümmernis Und Volto Santo. Studien Und Bilder", G1.

53 Friesen, *The Female Crucifix: Images Of Saint Wilgefortis Since The Middle Ages*, 59.

54 Schnürer, Ritz, "Sankt Kümmernis Und Volto Santo. Studien Und Bilder", 270.

55 Delehay, *The Legends of the Saints: An Introduction to Hagiography*, 109.

Bahsedilen yanlış yorumun zeminini açıklayabilmek için önce Volto Santo tasarımının incelenmesi uygun olacaktır. Lucca imajı olarak bilinen Kutsal Yüz tasarımı, efsaneye göre Nicodemus⁵⁶ tarafından, bir uyku sırasında İsa'nın kendisini yönlendirmesi ile uygulanmış, gerçek boya yakın ölçülerde olan bir ahşap *Acheiropoietia*⁵⁷ (insan eli değmeden üretilmiş, kutsal imaj) bir heykeldir.⁵⁸ İsa'nın çarmıhtaki gerçek görüntüsünün bir yansıması olduğuna inanılan Volto Santo tasarımı öyle görünüyor ki sıklıkla kopya edilmiştir ve belirlenen en eski kopyası 782 yılına tarihlenen bu gün Lucca Katedralinde bulunan heykeldir.⁵⁹ Doğal boyutlardan biraz daha büyük olan (247 cm) heykel, Nazareth için uygun fizyonomik özellikler içermektedir. Figür sakallı, uzun bir tunik giymiş ve çıplak ayaklı olarak tasvir edilmiştir.⁶⁰ Bir Doğu üretimi olan bu tasarımın örneği 11. yüzyılda İtalya Lucca şehrine, Lucca Katedrali'ne getirilmiş, burada *gerçek imaj* olarak kabul edilmiş ve özgürlüğün savunucusu olarak saygı görmeye başlamıştır.⁶¹ **(R.10).**

12. ve 13. yüzyıllar içinde bu imaj Lucca Santo Volto olarak şehrin koruyucusu ve sembolü haline gelmiştir nitekim Hristiyan dünyasının kültürel coğrafyasında, tüm şehri nitelemek ve yüceltmek, ona insanın zihinsel imajında belirli koordinatlar vermek bağlamında önemli bir örneği teşkil etmektedir.⁶² İmajın bir imparatorluk imajı gibi görünmeye başladığının izleri ise 1087'de İngiltere Kralı II. William'ın (1056-1100), bu imaj üzerine yemin etmesi ile başlayan süreçte izlenebilmektedir.⁶³ Buna ek olarak, Kutsal Roma İmparatoru IV. Charles'ın (1316-1378) 1369 yılında Volto Santo'nun da olduğu bir Lucca şehri tasarımı istemiş olması ve 1374 yılında tamamlanan bu kumaş üzerine şehit betimlemesinin bir bayrak benzeri olarak "*üretildi ve şimdi göğe yükseliyor*" cümlesiyle tanımlanması, imajın prestiji açısından oldukça önemli kayıtlardır.⁶⁴

12. yüzyıl sonunda, Lucca Volto Santo tasarımına bir kemancı eklenmesi söz konusu olmuştur. Bu efsaneye göre, kemancı heykelin önünde dua etmekte ve müzik çalmaktadır ve heykelin ayağındaki bir gümüş ayakkabı önüne düşer. Müzisyen ayakkabıyı alırken onu görenler, ayakkabıyı çalmakla suçlarlar ve fakat ikinci ayakkabı da müzisyenin önüne herkesin görebileceği şekilde düşünce masumiyeti ispatlanmış olur.⁶⁵ **(R.11)** Büyük bir ticaret kenti

56 Nicodemus, 1. yüzyıl Yahudi bilgini, teolog, tarihçi. Yuhanna 3:1-21, 7:50-51 ve 19:39-42 bölümlerinde hakkında bilgiler mevcuttur. İsa'ya destek veren Yahudi bilgin topluluğu içinde yer almaktadır. İsa'nın çarmıhtan indirilişi sırasında Arimathea'lı Joseph ile birlikte yer almıştır. Nicodemus İncili adı ile birleştirilen 4. yüzyıl apokrif metin adına ithaf edilmiştir.

57 <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095347462>

58 Stefano Martinelli, *L'immagine del Volto Santo di Lucca; Il Successo Europeo Di Un'iconografia Medievale*, Edizioni ETS, Pisa,(2016), 10.

59 <https://www.catholicpilgrimageph.com/the-holy-face-of-lucca-italian-crucifix-is-the-oldest-wood-sculpture-in-europe/>

60 Martinelli, *L'immagine del Volto Santo di Lucca; Il Successo Europeo Di Un'iconografia Medievale*, 7.

61 Stefano Martinelli, "The Volto Santo of Lucca: An Iconographical and Devotional Theme in East-Central Europe." *Art Around 1400: Global and Regional Perspectives*, (2012), 173.

62 Martinelli, *L'immagine del Volto Santo di Lucca; Il Successo Europeo Di Un'iconografia Medievale*, 10.

63 Martinelli, *L'immagine del Volto Santo di Lucca; Il Successo Europeo Di Un'iconografia Medievale*, 10.

64 Martinelli, "The Volto Santo of Lucca: An Iconographical and Devotional Theme in East-Central Europe.", 174.

65 Schnürer, Ritz, "Sankt Kümmernis Und Volto Santo. Studien Und Bilder", 269-270.

olan Lucca'nın İtalya, Fransa, Almanya ve Hollanda ile arasında güçlü iletişimler Lucca imajı ve kültürünün bu kültürlerle doğru taşınmasını sağlamış, 15. yüzyıl başından itibaren, özellikle Katolik olan Güney Avrupa coğrafyasında hızla yayılmaya başlamıştır.⁶⁶

Virgo Forte ya da Wilgefortis imajının, efsanesinin hatta ikonografik programının dahi Lucca Volto Sano ile neden ötürü bu denli aynılık gösteriyor olmasına dair en geçerli açıklama, bahsedildiği üzere 1628'de İspanyol Ramirez de Prado tarafından getirilmiştir. Buna göre, 1507 yılına ait Hans Burgkmair imzalı bir gravürde, bir altarda yerleştirilmiş Volto Santo Lucca imajı bulunmakta ve hemen yanındaki yazıtta “Die Bildnus Zu Luca” (Lucca'nın Resimleri) yazmaktadır. Önünde bir kemancının bulunduğu ve ayakkabı ayrıntısının da yer aldığı altar çiziminin yanındaki metnin başlığı ise “Sankt Kümmernus”tur. Böylece, metin ile seçilen imaj bir araya gelmiş olur.⁶⁷ (R.12).

Cahier, Luca haçı ile karıştırılmasının altında bir çevirim hatasının değil, doğuya ait olan cübbenin batıda kadın giysisi olarak görülmüş olmasında yattığını ifade etmiş bu versiyonun, yani bir kadın gibi oluşu fikrinin, skandal bir karşı tanrı anlayışını yaratabilir olduğunu ve bunun engellenmesi için, sadık bir martir kadın imajı yaratıldığını savunur.⁶⁸ Buna karşılık Réau, bir Bizans haç tasarımı kaynaklı olan Volto Santo'nun popüler bir yorumu olan Wilgefortis'in, Lucca Mesihî'nin dişil çifti olduğunu iddia eder.⁶⁹

Sonuç

Rönesans ve özellikle sonrasında Reform dönemi boyunca, Luca Kutsal Yüzü ile olan kuşkusuz benzerliği nedeniyle bir kopya olduğu düşüncesi nedeniyle kültü ve efsanesi eleştirilmiş olan Wilgefortis, 17. yüzyıla geldiğinde Orta Avrupa coğrafyasında yavaş yavaş ortadan kaldırılmaya başlanmış, resimleri ve heykelleri depolara kaldırılmış, duvar resimlerinin üzeri boyanmaya başlanmıştır.⁷⁰ Delehay, bu durum için, “*Kadın olduğuna dair olan yorumundan önce Luca Haçı olarak saygı görmesinden dolayı, Wilgefortis'e yapılan hürmet, doğrudan İsa'ya yapılmış oluyordu*”⁷¹ diyerek, kültün Güney Avrupa coğrafyasında uzun süre daha devam edişinin, artık hayal ürünü bir hikâye olduğu bilinmekle birlikte, saygınlığını kaybetmeyişinin açıklamasını yapar gibi görünmektedir. Nitekim ismi artık Azizler listesinden ve yeni düzenlenmiş Martirlik kayıtlarından çıkartılmış olsa da⁷², imaj, zemininde kadın, erkek, itaat, adanmışlık, Martirlik ve bir coğrafi bölgenin özgün bilişsel tasarımına dair izler taşıması dolayısıyla, artık ortak kültürün bir parçası haline gelmiştir. (R.13-14) Hem bir kültür tarihi kavrayışı hem de ikonografik yorumları açısından sunduğu zengin içerik, Azize Wilgefortis temsilinin sanat tarihi alanında daha kapsamlı olarak ele alınmaya değer olduğu kanısındayım.

66 Schnürer, Ritz, “Sankt Kümmernis Und Volto Santo. Studien Und Bilder”, 271.

67 Schnürer, Ritz, “Sankt Kümmernis Und Volto Santo. Studien Und Bilder”, 270.

68 Williams, *Deformed Discourse: The Function Of The Monster in Mediaeval Thought And Literature*, 311.

69 Réau, *Iconographie De L'art Chrétien; Iconographie Des Saints*, 1343 ve 1501

70 Friesen, *The Female Crucifix: Images Of Saint Wilgefortis Since The Middle Ages*, 1.

71 Delehay, *The Legends of the Saints: An Introduction to Hagiography*, 209.

72 <https://catholicsaints.info/saint-wilgefortis/>

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Acta Sanctorum, 32, Temmuz 5, “*De S. Liberata Alias Wilgeforte; Virgine et Martyre*”, 50-70. Erişim 20.01.2022 <https://archive.org/details/actasanctorum32unse/page/n87/mode/2up>
- Armstrong, Karen. “The Acts Of Paul And Thecla”, *Feminist Theology: A Reader*. Ed. Ann Loades. Westminster John Knox Press. (1990): 83-90.
- Barr, Jane. “The Influence Of Saint Jerome On Medieval Attitudes”. *After Eve*. Ed. Janet Martin Soskice. Marshall Pickering. (1990): 89-103.
- Barr, Jane. “The Vulgate Genesis And Jerome’s Attitudes To Women”. *Studia, Patristica, 18*. Oxford-New York: Pergamon Press. (1982): 1-20.
- Bart, Anneke.”Ancient Egypt-Hatshepsut (Maatkare)”, *Saint Louis University Digital Archive*, (2007). Erişim 20.01.2022. <https://mathstat.slu.edu/~bart/egyptianhtml/kings%20and%20Queens/Hatshepsut.html>
<https://web.archive.org/web/20080720162329/http://euler.slu.edu/Dept/Faculty/bart/egyptianhtml/kings%20and%20Queens/Hatshepsut.html>
- Bovey, Alixe. “Women In Medieval Society”, *University Of Kent, The Courtauld Institute Of Art, British Library Articles*, (2015). Erişim 20.01.2022. <https://www.bl.uk/the-middle-ages/articles/women-in-medieval-society#>
- Casagrande, Carla. “Günah ve Felsefe”, *Ortaçağ; Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*. Ed. Umberto Eco. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. 317-323. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Castex, Raymond P. *Sainte Livrade: Étude Historique Et Critique Sur Sa Vie, Son Martyre, Ses Reliques Et Son Culte*. Lille: Société De Saint-Augustin, 1890. Erişim 20.01.2022. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6567162p/f7.item.r=wilgeforte>
- Cahier, P.Charles. *Caractéristiques Des Saints Dans L’art Populaire*.1. Paris: Librairie Pousielque Frères, 1867. Erişim 20.01.2022. <https://bibliotheque-numerique.inha.fr/viewer/5468/?offset=#page=3&viewer=picture&o=bookmark&n=0&q=>
- Christ, Gina Lea. “The Thecla Narrative: Gender, Eschatology, And Divine Patronage in Second Century Social-Sexual Identity”. Yüksek Lisans Tezi. Saint Catherine University, 2013 Erişim 20.01.2022. https://sophia.stkate.edu/ma_theology/3/?utm_source=sophia.stkate.edu%2Fma_theology%2F3&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Cuozzo, Errico. “Dine Adanma”. *Ortaçağ; Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*. Ed. Umberto Eco. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. 239-243. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Delehaye, Père Hippolyte. *The Legends Of The Saints: An Introduction To Hagiography, S.J., BollandiSaint* Çev. V. M. Crawford, 1961. Erişim 20.01.2022 <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/delehaye-legends.asp>
- Fiocchi, Claudio. “Ayдын Kadınlar”. *Ortaçağ; Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*. Ed. Umberto Eco. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. 312-317. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.

- Friesen, Ilse E. *The Female Crucifix: Images Of Saint Wilgefortis Since The Middle Ages*. Waterloo: Wilfrid Laurier Univ. Press. 2001.
- Great Gregory, *Dialogues* 4:13, Erişim 20.01.2022. https://www.tertullian.org/fathers/gregory_04_dialogues_book4.htm#C13
- Jensen, Anne. *Thecla-die Apostolin: Ein Apokrypher Text Neu Entdeckt*. Freiburg: Herder, 1995.
- Jastrow, Morris. "The Bearded Venus." *Revue Archéologique*. 17. (1911): 271–298. Erişim 20.01.2022. <http://www.jstor.org/stable/41021741>.
- Kaelber, Walter O. "Asceticism", *Encyclopedia Of Religion*, 2. 1. Detroit: Thomson/Gale, 2005.
- Kaya, Mustafa. "Platon'un Ruh Kuramı". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15.1. (2013): 171-182. DOI : 10.5578/JSS.6784
- Kempis, Thomas A. *The Imitation Of ChriSaint* Çev. William Benham. Project Gutenberg,1999. Erişim 20.01.2022 <http://www.gutenberg.org/ebooks/1653>
- Letters Of Saint Jerome, Erişim 20.01.2022 <https://www.newadvent.org/fathers/3001.htm>
- Martinelli, Stefano. *L'immagine Del Volto Santo Di Lucca; Il Successo Europeo Di Un 'iconografia Medievale*, Edizioni ETS, Pisa, 2016.
- Martinelli, Stefano. "The Volto Santo Of Lucca: An Iconographical And Devotional Theme In East-Central Europe." *Art Around 1400: Global And Regional Perspectives*. (2012): 173-177
- Martyrologium Romanum. Temmuz 20. E 7. Venetiis Typis Franciscis, N. Pezzana. *University Of Toronto*, 1784. Erişim 20.01.2022 <https://archive.org/details/martyrologiumrom00cath/page/136/mode/2up>
- Michel, Thomas. *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Sak Yayıncılık,2012.
- Myres, J. N. L. "Pelagius And The End Of Roman Rule in Britain." *JRS-Journal Of Roman Studies*, 50,1-2 (1960): 21–36. doi:10.2307/298284. Erişim 20.01.2022 www.jstor.org/stable/298284
- Réau, Louis. *Iconographie De L'art Chrétien; Iconographie Des Saints*. 3. Paris: Presses Universitaires De France, 1959. Erişim 20.01.2022 <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33646394/f15.item.texteImage>
- Schnürer, Gustav ve Ritz, Joseph Maria. "Sankt Kümmernis Und Volto Santo; Studien Und Bilder." *Zeitschrift Für Volkskunde*. Ed. Fritz Boehm, 4. 42. Berlin: Walter De Gruyter & Co, (1933): 270-272. Erişim 20.01.2022 https://www.digi-hub.de/viewer/image/DE-11-001929014/290/LOG_0043/
- Taracı, Muhammet. *Felsefe Ansiklopedisi*. 6. Ed. Ahmet Cevizci. 830-832. Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2009.
- Tümer, Günay. "Asli Günah". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3. 496-497. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- "*The Acts Of Paul And Thecla*". Çev. Jeremiah Jones. Erişim. 20.01.2022: <https://www.ccel.org/ccel/schaff/anf08.vii.xxvi.html>
- Villemur, Frédérique. "Saintes Et Travesties Du Moyen Âge". *Clio; Histoire, Femmes Et Sociétés*. (1999) erişim 20.01.2022 <https://journals.openedition.org/clio/253>
- Voragine, Jacobus D. *The Golden Legend*. Çev. William Caxton. Cambridge: Cambridge University Press, 1914. Erişim 20.01.2022 <http://www.intratext.com/ixt/ENG1293/https://sourcebooks.fordham.edu/basis/goldenlegend/goldenlegend-volume5.asp>
- Williams, David. *Deformed Discourse: The Function Of The Monster in Mediaeval Thought And Literature*. Mcgill-Queen's Press – MQUP. 1999.

RESİMLER

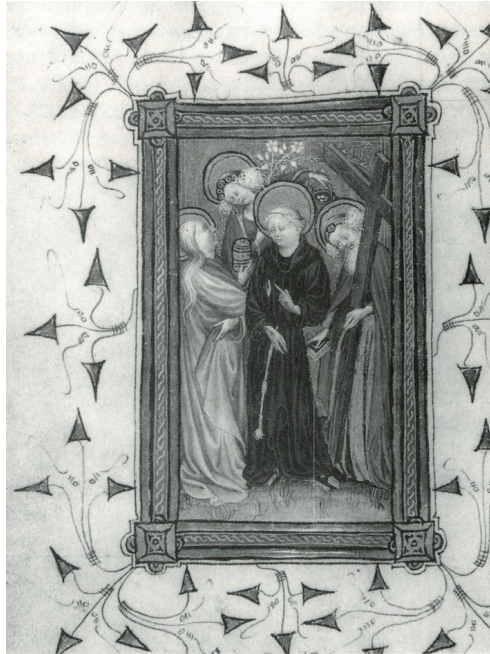
Resim 1: Azize Kümmernis, Isenhagen Manastırı, Manastır Kilisesi, Mahzen Şapeli, Duvar resmi Hankensbüttel, Almanya, 1350 (Kaynak: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/>)

Resim 2: Azize Ontkommer (Wilgefortis) Minyatürü, Netherlandish Dua Kitabı, Schlossbibliothek Aschaffenburg Koleksiyonu, s.49, 1400 (Kaynak: Ilse E. Friesen, *The Female Crucifix: Images of St Wilgefortis Since the Middle Ages*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 2001, görsel 86.)

Resim 3: Azize Ontkommer, Morgan Infancy Cycle Saatler Kitabı, British Library, Ms. Add. 50.005 Pl. 14 and Fig. 19-20. cat. no. 15, 1420 (Kaynak: James H. Marrow, *The Golden Age of Dutch Manuscript Painting*, Stuttgart: Belser, 1989, görsel, 22)

Resim 4: Soldan sağa, Azizeler Mecdelli Meryem, Dorothea, Aziz Francis ve Azize Wilgefortis. Morgan Infancy Cycle Liège, Bibliothèque de l'Université, Ms. W 35, Stundenbuch Froymont-De Vinck-Wittert Koleksiyonu, sayfa 35, figürler 17-18, Katalog no. 13v, 1415

Resim 5: Aziz Kümmernis, Saint Lambertus Kilisesi, Fresk, Düsseldorf, 1450. (Kaynak: <https://www.heiligenlexikon.de/BiographienW/Wilgefertis.html>)

Resim 6: Azize Ontkommer, Lieven van Lathem (1430-1493), Simon Morimon (1425-1498), Trivulzio Saatler Kitabı, Koninklijke Bibliotheek, KW SMC1-S 136, 1470. (Kaynak https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trivulzio_book_of_hours_-_KW_SMC_1_-_folio_138r.jpg)

Resim 7: Azize Wilgefortis, Master of Mary of Burgundy, Mary of Burgundy Saatler Kitabı, Codex Vindobonensis no.1857, Österreichische National bibliothek, Viyana 1470. (Kaynak: <https://sites.google.com/site/saintuncumber/image-gallery/for-religion-396>)

Resim 8: Azize Kümmernis, Evanjelik-Lutheran Egidienkirche Kilisesi, Altar Panosu, , Eltersdorf, Almanya, 1513 (Kaynak:https://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/opus4-wuerzburg/frontdoor/deliver/index/docId/6173/file/Boll_FS_Ehlert_formatiert_End.pdf)

Resim 9: Soldan sağa, Azizeler, Martha, Mezdelli Meryem, Dorothee, Barbara ve Wilgefortis (No.52), Westminser Manastır Kilisesi VII. Henry Şapeli, Güney triforium heykel grubu, Londra, 1502-1512 (Kaynak:<https://stuckinthemiddleages.com/new-faith-new-face-was-medieval-christianity-transgender/>)

Resim 10: Volto Santo Heykeli, Lucca Katedrali, Saint Martin Kilisesi, İtalya,782.
(Kaynak:http://www.archiviovoltosanto.org/sites/www.archiviovoltosanto.org/files/_limmagine_del_volto_santo_di_lucca_il_libro_si_presenta_alla_ubik.pdf)

Resim 11: Volto Santo, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS Palatinus Latinus 1988, fol. 1r. Vatican, 15.yüzyıl (Kaynak: <https://books.openbookpublishers.com/10.11647/obp.0132/ch5.xhtml>)

Resim 14: Azize Wilgefortis'in Çarmıha gerilişi, Hieronymus Bosch (Jeroen Anthoniszoon van Aken. 1450-1516), Altar Panosu, Gallerie dell'Academia, Venedik, 16.yüzyıl.
 (Kaynak:http://boschproject.org/view.html?pointer=0.255,0.011&i=23_24_25_MCPVIS-after)

